

ДО 100-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

УДК 001.32(477)"1950":050

*С. В. Старовойт,
кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

НАУКОВА ПЕРІОДИКА АН УРСР У 1950-х роках

У статті досліджено процеси формування спектру періодичних видань АН УРСР у 1950-х рр. у взаємозв'язку з науковою діяльністю АН УРСР. Розглянуто фактори впливу та причини трансформації видавничої діяльності в цей період, прослідковано історію започаткування нових журналів. Доведено, що збільшення кількості наукових журналів пов'язане з активним розвитком в АН УРСР досліджень у традиційних та нових галузях науки.

Ключові слова: видавнича справа, журнал, історія науки, НАН України.

Наукова періодика є важливою і невід'ємною частиною різноманітного спектру видань Національної академії наук України. Вона має велике значення для оперативного оприлюднення результатів наукових досліджень, обміну науковою інформацією. В наш час надзвичайна увага до рівня наукових періодичних видань пов'язана із фактором використання індексу цитування праць учених як однієї зі складових загальної оцінки фахового рівня науковця та наукової установи, а також їхнього рейтингу в світовому науковому просторі. Саме цьому аспекту останніми роками приділяється найбільше уваги в публікаціях, присвячених академічним періодичним виданням [1]. Ще одну групу робіт становлять статті, приурочені до ювілейних дат від заснування журналів [2]. У даному дослідженні пропонується ретроспективний огляд процесу формування спектру періодичних видань НАН України, зокрема 1950-х рр., та аналіз чинників, що впливали на цей процес.

Наріжні камені видавничої діяльності НАН України було закладено ще в ході роботи Комісії із заснування Академії у 1918 р. Перші згадки про періодичні видання, що планувалися як друковані органи окремих установ чи комплексу установ наукової галузі, зустрічаємо в записках науковців до Комісії із заснування УАН: М. А. Медзведцького – про утворення Геодезичного інституту та Геодезичної ради, Д. І. Багалія, А. Ю. Кримського,

© С. В. Старовойт, 2015

Г. Г. Павлуцького та Є. К. Тимченка – про організацію Історично-філологічного відділу УАН [3, с. 95, 126]. Загальні положення про фінансування видавничої діяльності, умов друку праць, мови академічних видань були прописані у першому Статуті Української Академії наук [3, с. 171, 173, 178]. Це сприяло тому, що вже в 1919 р. вийшли в світ «Записки Історично-філологічного відділу УАН» – колегіальне видання всіх установ Відділу, класичне продовжуване видання з усіма характерними для нього ознаками. У наступному десятилітті почали друкуватися «Український зоологічний журнал» та «Український ботанічний журнал» (з 1921 р.), «Записки Фізико-математичного відділу» (з 1922 р.), «Українські геологічні вісті» (з 1923 р.) [3, с. 311, 545–547], «Етнографічний вісник» (з 1925 р.), «Бюлетень Етнографічної комісії УАН» (з 1926 р.), бюлетені наукових товариств України – Харківського, Шепетівського, що увійшли до складу Академії наук у 1927 р., та інші [4, с. 643, 649, 676]. Варто згадати і «Бюлетень Комісії краєзнавства», перший номер якого вийшов у 1923 р., хоча він вміщував тільки методичні рекомендації щодо збирання фольклорного матеріалу.

Перше періодичне академічне видання, найближче за виглядом і складом матеріалів до сучасного наукового журналу, з'явилося в 1925 р. Це був журнал «Україна», публікація якого розпочалася з поверненням до України академіка М. С. Грушевського, і за тогочасної фінансової скрути Академії наук вихід журналу став можливим лише завдяки преференціям, отриманим ученим за своє «ідеологічно вигідне» повернення. Наступними виданнями подібного плану стали журнал «Вісті Всеукраїнської Академії наук» – головне науково-інформаційне академічне видання, знане тепер як «Вісник НАН України», та «Вісник Інституту української наукової мови». Вони почали виходити в 1928 р. [4, с. 690].

Як бачимо, якщо перше п'ятиріччя діяльності НАН України відзначилося початком друку раніше запланованих видань, то починаючи з другої половини 1920-х рр. виникнення нових періодичних видань пов'язувалося зі змінами структури академічних установ, а також з появою і активним розвитком нових наукових напрямів досліджень. Ця тенденція зберігалася і в 1930-х рр., коли відбувалося становлення важливих напрямів природничих, суспільних і технічних наук, формувалась нова структура установ та змінювався їхній формат – науково-дослідні кафедри перетворювалися на інститути, відповідно до нових потреб трансформувалася система підготовки наукових кадрів. На українських теренах, як і в усьому світі, змінювалася сама динаміка проведення наукових досліджень.

Всі ці фактори сприяли розвитку наявних періодичних видань і стимулювали появу низки нових, зокрема й через зміну формату. У 1933 р.

почав виходити друком «Український біохімічний журнал» – колишні «Наукові записки» Інституту біохімії, що друкувалися з 1926 р. Наступного 1934 р. вийшли перші номери «Геологічного журналу» – періодичного друкованого органу Інституту геологічних наук, «Медичного журналу» та наукового збірника «Вопросы физиологии», що видавалися Інститутом клінічної фізіології, «Мікробіологічного журналу» Інституту мікробіології. У 1939 р. для оперативної публікації результатів фундаментальних досліджень з різних галузей науки було започатковано журнал «Доповіді АН УРСР» [5, с. 565, 574, 575; 6, с. 714].

Надзвичайно буремне і складне наступне десятиліття хоч і відзначилося значним згортанням видавничої діяльності Академії наук в умовах війни, однак збагатило спектр видавничої продукції АН УРСР такими виданнями, як журнал Інституту електрозварювання «Автоматическая сварка», що був заснований для якнайшвидшого поширення інформації задля забезпечення значного економічного ефекту від застосування нових технік роботи з металами, та «Український хімічний журнал», перетворений з «Наукових записок» хімічних інститутів. Видання почали виходити в 1948 р. [7, с. 218; 8, с. 484].

Поява цих журналів ознаменувала початок кардинальних змін у видавничій політиці щодо періодики й окреслила дві головні тенденції започаткування нових видань у 1950-х рр. Перша з них – це забезпечення публікації результатів наукових досліджень у нових галузях. Друга – перетворення старих форм періодичних видань, таких як записки, наукові праці, труди, що виходили раз на рік, на більш динамічну видавничу форму, яка давала змогу публікувати результати наукових досліджень значно оперативніше, від 4-х до 12-ти випусків протягом року. І якщо наукові праці і записки технічно об'єднували різнопланові матеріали, що збиралися у редакційних портфелях протягом року, то окремі випуски журналу було простіше сформулювати за тематичною ознакою. За умови розповсюдження журналів через мережу Укркниготоргу та включення їх до каталогу підписних видань «Союздруку», чого керівництво АН УРСР активно намаглося досягти [9, с. 120–121], Академія отримувала змогу перейти від збиткової форми видання, великого за обсягом і собівартістю за відносно невеликих накладів (1000–1500 примірників), розрахованого на вузьке коло спеціалістів, – до дешевшого за собівартістю і простішого за тематичним формуванням матеріалів.

До ключових моментів, що визначили видавничу політику Академії наук у 1950-х рр., варто віднести засідання її Президії 5 травня та 29 грудня 1950 р., на яких розглядався стан видавничої справи загалом і підготовка та видання журналів АН УРСР зокрема. Йшлося про необхідність

перегляду напрямів тематики журналів та розширення кола авторів через залучення не лише співробітників академічних установ, а й науковців вищів, галузевих науково-дослідних установ, практиків-новаторів виробництва. Були прийняті рішення про практику замовлення авторам статей на визначені теми з обов'язковою вимогою висвітлити сучасний стан та останні досягнення науки, а також рішення про створення у Видавництві АН профільних редакцій за окремими галузями наук та окремої редакції періодичних видань [7, с. 459–460; 8, с. 198].

На той час установи Відділів суспільних, сільськогосподарських та технічних наук АН УРСР ще не видавали своїх журналів, через що важливі наукові досягнення інститутів часто залишалися відомими лише вузькому колу науковців. На засіданні задля зміни ситуації були прийняті рішення про створення колективного журналу установ Відділу сільськогосподарських наук «Вісті сільськогосподарської науки» та про перетворення наукового збірника Інституту клінічної фізіології «Вопросы физиологии» на «Украинский физиологический журнал», а наукових записок низки інститутів гуманітарного профілю – на періодичні передплачувані видання: журнали «Історичні записки» Інституту історії України, «Радянське літературознавство» Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка та «Радянська археологія» Інституту археології, друк яких планувалося розпочати вже з січня 1951 р. Зважаючи на технічні можливості Видавництва АН, розглядалася можливість публікації «Історичних записок» у Держполітвидав УРСР, а «Радянського літературознавства» – у Держлітвидав УРСР [7, с. 450].

До питання про перетворення наявних видавничих форм на нову, журнальну, Президія АН УРСР повернулася в серпні 1952 р., коли з-поміж інших рішень, спрямованих на покращання роботи Видавництва АН, було прийняте рішення про перегляд планів видання «Наукових праць» і «Записок» інститутів на 1953 р. і про визначення доцільності переведення їх у форму журналу. Маємо документальні свідчення, що на початку 1953 р. у системі АН УРСР видавалося вже 10 журналів, з яких сім – «Вісник Академії наук УРСР», «Доповіді Академії наук УРСР», «Мікробіологічний журнал», «Ботанічний журнал», «Український біохімічний журнал», «Медичний журнал» та «Геологічний журнал» друкувалися українською мовою, а три – «Автоматическая сварка», «Украинский химический журнал» та «Украинский математический журнал» – російською [9, с. 390–391]. Вбачаючи можливість збільшити реалізацію видань завдяки їх перекладу на російську мову, Президія АН УРСР в окремих випадках, як, наприклад, з «Українським біохімічним журналом» та «Геологічним журналом», клопоталася про це перед вищими органами влади України.

Реалізація цих заходів до середини 1953 р. дала змогу збільшити наклад академічних журналів з 11 700 прим. до 18 800 прим. (зростання на 60,7%), а суму передплати на них – з 253,3 тис. крб. до 448,3 тис. крб. (зростання на 77%). Скорочення планових показників випуску «Наукових записок» установ (з 650 др. арк. у 1952 р. до 494 др. арк. у 1953 р.) також значно підвищило рентабельність Видавництва АН УРСР [9, с. 427–428].

Упродовж 1950-х рр. керівництво АН УРСР започаткувало нові журнали і відновило видання, які у попередні роки з тих чи інших причин припинили існування. Протягом 1952–1953 рр. було ініційовано створення нових журналів – «Прикладна механіка» та «Вопросы энергетики», у 1954 р. – «Фізіологічного журналу», у 1955 р. – журналу «Автоматика». У зв'язку з активним розвитком різних наукових напрямів у галузі фізики, цього ж року було ініційовано відновлення «Українського фізичного журналу», який видавався в системі АН УРСР до війни [9, с. 389, 631–633, 641–642].

«Фізіологічний журнал» почав виходити з кінця 1954 р. Заходи, спрямовані на утворення журналу «Автоматика», реалізовувалися протягом 1955–1956 рр. Створення журналу ініційовалося доповідною запискою Президії АН УРСР від 17 березня 1955 р. до вищих партійних органів про організацію видання, що об'єднувало б і спрямовувало наукову та технічну діяльність українських учених у галузі автоматики: академічних інститутів машинознавства і автоматики, електротехніки, математики, гірничої справи, використання газу в промисловості і комунальному господарстві, Київського, Харківського, Львівського університетів та інших установ. Також видання мало розповсюджувати результати наукових досягнень, сприяти підвищенню інтенсивності науково-дослідної роботи в галузі автоматичного контролю та вимірювальної техніки [9, с. 641–642]. В руслі урядових вказівок щодо швидшої автоматизації різних галузей промисловості України – енергетичної, електромеханічної, металургійної, вугільної, нафтової, хімічної та інших, та за відсутності достатньої кількості публікацій у наявних журналах і жодного спеціалізованого видання з питань автоматизації контролю та вимірювальної техніки чи електротехніки загалом, ініціатива виявилася доволі актуальною. Тим більше, що передбачалося публікувати в журналі як науково-теоретичні, так і технічно-прикладні матеріали, таким чином включаючи представників промисловості України до кола зацікавлених читачів. Щоб уникнути проблем з технічною термінологією та ще більше розширити коло читачів, видання мало друкуватися російською мовою з періодичністю 6 номерів на рік. Обсяг видання становив 6 др. арк.

Після отримання дозволу на видання журналу «Автоматика» постановою Президії АН УРСР у липні 1955 р. було затверджено редакційну

колегію журналу у складі академіка О. Ю. Ішлінського, членів-кореспондентів А. Д. Нестеренка (відповідальний редактор) та С. М. Кожевникова, докторів та кандидатів технічних наук – О. Г. Івахненка, К. Б. Карандеєва, Г. В. Карпенка, Ю. Г. Корнілова, О. І. Кухтенка (заступник відповідального редактора), В. М. Михайловського, В. П. Сігорського, О. М. Крижановського (відповідальний секретар). Журнал отримав статус друкованого органу Інституту електротехніки АН УРСР. Перший номер мав бути підготовлений до 15 вересня 1955 р., а підписку на журнал організовано з другого півріччя 1955 р. [10, с. 496]. На початку 1956 р. частково змінився склад редколегії: вийшли С. М. Кожевников, О. Ю. Ішлінський (тимчасово, до червня 1956 р.), Г. В. Карпенко, В. П. Сігорський, натомість були включені кандидати технічних наук Н. А. Качанова, Н. М. Чумаков та інженер Є. М. Шукайло, на якого поклали обов'язки вченого секретаря [11, арк. 143; 15, арк. 335]. Протягом року побачили світ перші чотири номери журналу [12].

Відродження «Українського фізичного журналу» було ініційоване доповідною запискою Президії АН УРСР від 29 січня 1955 р. до ЦК КПУ [9, с. 641–642]. Серед наведених аргументів за відновлення його публікації – постійне зростання кількості наукових робіт для друку в профільних академічних інститутах (фізики, металофізики, фізико-технічному) на фоні розширення їхньої наукової діяльності; наявність у видавничому портфелі багатьох цікавих читачам раніше засекречених статей; відсутність можливості друкувати великі за обсягами статті українських науковців у профільних журналах АН СРСР. Зрештою, фахове періодичне видання Інституту фізики, «Фізичні записки», вже видавалося Академією наук протягом 1926–1941 рр., і публікація в ньому праць проведених в Україні всесоюзних нарад з окремих питань фізики, результатів оригінальних досліджень з фізики за напрямками, представленими саме в установах АН УРСР, забезпечувало високий рівень популярності «Фізичних записок» серед учених-фізиків всього СРСР.

У червні 1955 р. дозвіл на публікацію був отриманий. Журнал, як і раніше, мав стати спільним друкованим органом інститутів фізики, металофізики та Фізико-технічного інституту АН УРСР, і виходити з періодичністю 4 номери на рік обсягом 8 др. арк. Тоді ж було затверджено його редакційну колегію у складі провідних науковців-фізиків: академіків В. Є. Лашкарьова (відповідальний редактор), та Б. Г. Лазарєва, членів-кореспондентів А. Ф. Прихотько, А. А. Смирнова та Н. Д. Моргуліса, докторів та кандидатів фізико-математичних наук О. І. Ахієзера, С. Д. Герцрікена, О. З. Голіка, М. В. Пасічника та П. Г. Борзяка (заступник відповідального редактора). Зважаючи, що редколегія мала підготувати перший номер журналу до 25 червня 1955 р., Видавництву АН УРСР запропонували

організувати підписку на «Український фізичний журнал» з другого півріччя 1955 р. [10, с. 484]. Проте перший номер журналу вийшов лише через півроку [13] і одразу ж отримав зауваження щодо технічного оформлення. Контроль за його поліпшенням та внесенням змін до складу редакційної колегії журналу поклали на віце-президента АН УРСР академіка М. П. Семененка [14, арк. 335]. За постановою Президії АН УРСР від 7 червня 1956 р. у штаті Видавництва АН УРСР було створено окрему посаду завідувача редакції «Українського фізичного журналу» – для забезпечення редакційно-організаційної роботи [15, арк. 358], а в жовтні цього ж року прийнято рішення звернутися до вищих органів влади з клопотанням про збільшення з початку 1957 р. періодичності «Українського фізичного журналу» до 6-ти випусків на рік, а обсягу – до 10 др. арк. [16, арк. 201]. Цікаво, що в архівних документах зустрічається згадка про вихід друком перших номерів цих журналів ще у жовтні 1955 р. [10, с. 522].

До планів на 1955 р. також входило відновлення журналу «Народна творчість» (друкований орган Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії) та започаткування «Металургійного журналу» (Інституту чорної металургії), «Зоологічного журналу» (Інституту гідробіології) та журналів «Гірнична справа» (Інституту гірничої справи ім. М. М. Федорова), «Теплотехніка» (Інституту теплоенергетики), «Фізіологія рослин і агрохімія» (Інституту фізіології сільськогосподарських рослин і агрохімії) та «Вісника сільськогосподарських наук» (Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР) [10, с. 479, 491, 501, 528].

Проект видання «Зоологічного журналу» АН УРСР почала активно пропагувати ще після березня 1953 р., коли на базі академічного Інституту зоології і за його активної участі була проведена перша Республіканська зоологічна конференція «Фауна УРСР та її перетворення». Зважаючи на результати роботи конференції та її резолюцію, керівництво АН УРСР звернулося до вищого державного і партійного керівництва з клопотанням надати Інституту статус організації-координатора наукових досліджень у галузі зоології всіх науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів України [10, с. 253]. Функція координування мала реалізуватися зокрема і через оперативне публікування наукових праць. З цією метою протягом 1955–1956 рр. декілька разів ініціювалися клопотання про утворення «Зоологічного журналу» як спільного друкованого періодичного видання Інститутів зоології та гідробіології АН УРСР обсягом спочатку 10 др. арк., потім 6 др. арк. з періодичністю виходу чотири рази на рік [17, арк. 28]. Однак у 1950-х рр. вирішити це питання позитивно так і не вдалося.

Якщо створення «Зоологічного журналу» було відкладене, то у справі організації «Металургійного журналу» з'явився додатковий чинник –

постанова Ради Міністрів УРСР від 26 січня 1956 р. № 121 про роботу науково-дослідних інститутів Міністерства чорної металургії УРСР, яка зобов'язала АН УРСР забезпечити координацію науково-дослідних робіт у галузі чорної металургії. На виконання цієї постанови Президія доручила бюро Відділу технічних наук АН УРСР підготувати пропозиції про видання в Україні журналу з проблем металургії [14, арк. 114]. Зауважимо, що на той час в АН УРСР вже виходили збірники: «Вопросы порошковой металлургии и прочности материалов», «Вопросы производства стали» та «Труды Института черной металлургии», тому ще один фаховий журнал започаткований не був.

Питання про утворення друкованого органу Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР знялося автоматично у зв'язку з ліквідацією Відділу у 1956 р. і переведенням більшості його установ до складу новоутвореної Української академії сільськогосподарських наук.

На початку 1957 р. було створено журнал «Радянське літературознавство» [18, арк. 280] та відновлено публікацію журналу «Народна творчість і етнографія» [19, арк. 150]. Задля їх популяризації Видавництву АН УРСР дозволили безкоштовно розіслати наклад перших номерів кафедр української літератури вищих навчальних закладів.

У липні 1957 р. в рамках обговорення і затвердження тематичного плану видань АН УРСР на 1958 р. керівництво АН УРСР прийняло рішення про створення найближчим часом нових наукових журналів на основі наукових праць і записок установ. Зокрема в галузі технічних наук мали вийти «Український теплотехнічний журнал» – видання інститутів теплоенергетики та використання газу в комунальному господарстві і промисловості, «Металургійний журнал» – Інституту чорної металургії, «Водне господарство і гідротехніка» – Інституту гідрології і гідротехніки, «Гірнична справа» – Інституту гірничої справи ім. М. М. Федорова, «Машинобудування» – Відділу технічних наук АН УРСР та «Порошкова металургія» – Інституту металокераміки і спеціальних сплавів. У галузі біологічних наук мали з'явитися «Зоологічний журнал» – видання Інституту зоології, «Паразитологія» – Відділу біологічних наук АН УРСР та «Мікологія» – Відділу біологічних наук АН УРСР; у галузі суспільних наук – видання Інституту філософії «Філософська думка».

Названі журнали, крім двох, планувалися періодичністю 4 випуски на рік, обсягом 8 др. арк. кожен номер, наклад коливався в межах 1,5–2 тис. примірників. Журнал «Порошкова металургія» мав виходити таким самим обсягом, але 6 разів на рік і накладом 2,5 тис. примірників, а «Філософська думка» за періодичності 4 випуски на рік мати обсяг 10 др. арк. і наклад 3 тис. примірників. Створення журналу економічного спрямування

відкладалося до 1958 року. Для реалізації накреслених планів голові Редакційно-видавничої ради АН УРСР академіку М. Ф. Гулому спільно з бюро Відділів суспільних, технічних та біологічних наук АН УРСР доручили підготувати ґрунтовну доповідну записку до органів влади з розрахунками необхідних матеріалів та коштів [20, арк. 68–69].

Восени 1957 р., враховуючи рішення ЦК КПРС від 12 березня 1957 р. і ЦК КПУ від 12 липня 1957 р., створено «Український історичний журнал» як друкований орган Інституту історії АН УРСР та Інституту історії партії при ЦК КПУ із періодичністю 6 номерів на рік та обсягом 15 др. арк. кожен номер. На засіданні Президії АН УРСР від 13 вересня 1957 р. затвердили положення про журнал та редколегію видання у складі: Ф. П. Шевченко (відповідальний редактор), І. Л. Бутич, І. О. Гуржій, М. Р. Доній, В. А. Жебокрицький, П. М. Калениченко (заступник відповідального редактора), С. М. Королівський, І. П. Крип'якевич, П. А. Лавров, Г. М. Мултих (заступник відповідального редактора), В. М. Самофалов, Г. М. Шевчук (відповідальний секретар). Друк журналу закріпили за Видавництвом АН та встановили ущільнений графік публікації журналу – не більше 45 діб. З метою популяризації журналу Видавництво зобов'язали надати редакції 3000 примірників першого номеру для безкоштовного надсилання до установ та вищих навчальних закладів, а в подальшому ще 30 безкоштовних примірників кожного номера для обміну з редакціями історичних журналів інших країн [21, арк. 112–115].

Протягом 1958 р. було утворено редколегії та випущено друком журнали «Радянське право» та «Економіка Радянської України» [22; 23].

Крім започаткування нових видань, вживалися заходи для збільшення обсягів випуску і періодичності наявних журналів [9, с. 389, 474], а в другій половині десятиліття – і новостворених. З початку 1958 р. збільшилися обсяг і періодичність журналів: «Доповіді АН УРСР» – з 9-ти до 10-ти др. арк., періодичність з 6-ти до 12-ти номерів на рік; «Український фізичний журнал» – з 8-ми до 12-ти др. арк., періодичність з 4-х до 6-ти номерів на рік; «Український біохімічний журнал» – з 8-ми до 10-ти др. арк., періодичність з 4-х до 6-ти номерів на рік; «Геологічний журнал» – з 6-ти до 10-ти др. арк., періодичність з 4-х до 6-ти номерів на рік. Таке збільшення стало можливим лише за рахунок скорочення обсягу «Наукових праць» і «Записок» академічних установ, про що їхнє керівництво та Редакційно-видавнича рада АН отримали вказівку від Президії АН УРСР [24, арк. 311]. Керівництво Академії також виступило з ініціативою до директивних органів про збільшення найближчим часом періодичності «Мікробіологічного журналу» до 6-ти випусків на рік, а обсягу – до 8-ми др. арк., «Українського ботанічного журналу» – до 6-ти випусків на рік і 12-ти др. арк.

[21, арк. 270], журналу «Автоматическая сварка» – з 6-ти до 12-ти номерів на рік з одночасним зменшенням обсягу кожного номера з 10-ти до 8-ми др. арк. [25, арк. 7]. З 1960 р. планувалося збільшення обсягу «Украинского химического журнала» до 6-ти випусків по 18 др. арк. кожен [26, арк. 44].

Варто згадати, що протягом 1950-х рр. відбулося дві спроби об'єднати загальноакадемічні журнали «Вісник АН УРСР» та «Доповіді АН УРСР». Обидві були ініційовані вищими органами влади. Перша спроба, у 1953 р., здійснена при перегляді й уточненні плану періодичних видань на наступний 1954 р., була вмотивовано відхилена керівництвом Академії [9, с. 473]. Вдруге загроза виникла після виходу відповідної постанови ЦК КПУ від 3 серпня 1959 р. Однак керівництво АН УРСР звернулося до відповідних інстанцій із клопотаннями про відміну постанови, одночасно зобов'язавши Редакційно-видавничу раду та Видавництво АН до середини вересня 1959 р. розробити і подати на затвердження Президії пропозиції про максимальне скорочення фінансових витрат на видання [27, арк. 13]. На жаль, відстояти журнали не вдалося, і на засіданні 8 січня 1960 р. Президія АН УРСР прийняла рішення про публікацію лише «Доповідей АН УРСР» як органу Президії, обсягом 12 др. арк. кожен номер, 12 випусків на рік. Основним завданням журналу визначили публікацію коротких повідомлень про результати наукових досліджень українських учених усіх галузей науки з метою закріплення пріоритету у проведеному дослідженні. Було створено нові розділи – «Наукова інформація» та «Критика і бібліографія». Відповідальним редактором журналу затвердили академіка А. І. Кіпріанова, його заступником – В. М. Ісаковича, відповідальним секретарем – К. О. Єгорову. Дещо пізніше затвердили склад редколегії, до якого також увійшли академіки В. О. Беліцер, Ф. П. Белянкін, В. Г. Бондарчук, П. А. Власюк, Б. В. Гнеденко, Д. К. Зеров, В. Г. Касьяненко, Б. Г. Лазарєв, Г. М. Савін, К. Ф. Стародубов та член-кореспондент О. О. Нестеренко. [28, арк. 141, 455]. Проте із 1969 р. публікацію «Вісника АН УРСР» було відновлено.

Зростання кількості журналів у видавничому спектрі АН УРСР потребувало впорядкування роботи з їх підготовки до друку. Формування змісту журналів, науково-редакційна робота здебільшого проводилася в тих установах, чікими друкованими органами вони були, і тому був присутній елемент різного бачення кінцевого вигляду журналу. Щоб унормувати процес підготовки та визначити обов'язкові атрибути наукового журналу в березні 1957 р. було затверджено «Положення про журнали Академії наук УРСР» [29, с. 94–100], після чого процедура попереднього затвердження планів-проспектів майбутніх випусків журналів стала обов'язковою.

Існувала й інша проблема. Звичний для підготовки наукових праць і записок часовий режим був занадто повільним для динамічної журнальної

форми, тому постійно виникали ситуативні затримки в процесі передачі редколегіями рукописів журналів до Видавництва АН. Про це йдеться навіть у декількох річних звітах про роботу Академії першої половини 1950-х рр. [9, с. 375, 501], і для вирішення проблеми у березні 1959 р. був затверджений спеціальний перелік заходів [30, арк. 319–321].

Наступні зміни в системі підготовки періодичних видань були викликані постановою ЦК КПУ від 21 березня 1960 р. «Про наукові, науково-технічні і виробничі журнали». Після її виходу Президія АН УРСР зобов'язала директорів наукових установ, редколегії журналів, наукових праць і записок, Редакційно-видавничу раду та Видавництво АН УРСР провести роботу зі зміцнення складу редколегій і ухвалила створити до 1 червня 1960 р. редакції академічних журналів у межах штатів тих академічних установ, органами яких вони є, та ліквідувати редакцію періодики у складі Видавництва АН УРСР. Наукова редакція текстів повністю переклалася на редколегії журналів. Видавництво ж забезпечувало технічне редагування, друк та розповсюдження журналів [31, арк. 173–174].

Підсумовуючи, зазначимо, що протягом 1950-х рр. у видавничому спектрі АН УРСР відбулися значні зміни. На фоні активного розвитку досліджень у традиційних та нових галузях науки більш як на половину зростає кількість академічних періодичних видань, зокрема журналів. Це зумовлювалося динамікою наукових досліджень, виникненням та розробкою нових наукових напрямів, активною підготовкою молодих кадрів. Відбувалося зростання кількості нових журналів шляхом відкриття друкованих органів установ, нещодавно створених у системі АН УРСР для розробки нових наукових напрямів (журнали «Автоматика», «Прикладна механіка»), шляхом перетворення традиційних продовжуваних видань наукових праць та записок установ (журнали «Радянське літературознавство», «Український історичний журнал») та відновлення закритих раніше видань Академії наук («Український фізичний журнал», «Народна творчість та етнографія»). Поява нових та трансформація діючих видань сприяли оперативному оприлюдненню результатів наукових досліджень, що, з одного боку, фіксувало пріоритети в дослідженнях українських учених, а з іншого, завдяки більшим накладом допомагало ознайомити виробничий сегмент із результатами наукових розробок, а наукову спільноту – з останніми досягненнями української науки.

Список використаних джерел

1. Діденко Ю. В. Академічна наукова періодика в системі сучасної комунікації / Ю. Діденко // Наука України у світовому інформаційному просторі / НАН України. – К. : Академперіодика, 2014. – Вип. 10. – С. 11–18.

2. Онопрієнко В. «Доповідам Національної академії наук України» – 70 років! / В. Онопрієнко // Вісник НАН України. – К. : 2009. – № 8. – С. 50–51.
3. Історія Академії наук України : 1918–1923 : документи і матеріали / упоряд. В. Г. Шмельов [та ін.] ; ред. П. С. Сохань. – К. : Наук. думка, 1993. – 572 с.
4. Історія Національної академії наук України : 1924–1928 : документи і матеріали / упоряд. В. А. Кучмаренко [та ін.] ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, НБУВ, Ін-т укр. археогр. та джерелознав. ім. М. С. Грушевського. – К. : 1998. – 763 с.
5. Історія Національної академії наук України : 1934–1937 : документи і матеріали / упоряд. В. А. Кучмаренко [та ін.] ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, НБУВ, Ін-т архівознав. – К. : НБУВ, 2003. – 831 с.
6. Історія Національної академії наук України : 1938–1941 : документи і матеріали / упоряд. В. А. Кучмаренко [та ін.] ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, НБУВ, Ін-т архівознав. – К. : НБУВ, 2003. – 920 с.
7. Історія Національної академії наук України : 1946–1950 : Ч. 1. Документи і матеріали / гол. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, НБУВ, Ін-т архівознав., Ін-т укр. археогр. і джерелознав. ім. М. С. Грушевського. – К. : НБУВ, 2008. – 604 с.
8. Історія Національної академії наук України : 1946–1950 : Ч. 2. Додатки / гол. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, НБУВ, Ін-т архівознав., Ін-т укр. археогр. і джерелознав. ім. М. С. Грушевського. – К. : НБУВ, 2008. – 716 с.
9. Історія Національної академії наук України : 1951–1955 : Ч. 1. Документи і матеріали / гол. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, НБУВ, Ін-т архівознав., Ін-т укр. археогр. і джерелознав. ім. М. С. Грушевського. – К. : НБУВ, 2012. – 884 с.
10. Історія Національної академії наук України : 1951–1955 : Ч. 2. Додатки / гол. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, НБУВ, Ін-т архівознав., Ін-т укр. археогр. і джерелознав. ім. М. С. Грушевського. – К. : НБУВ, 2012. – 916 с.
11. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 694. – 490 арк.
12. Автоматика / відп. ред. А. Д. Нестеренко; Ін-т електротех. АН УРСР. – К. : Вид-во АН УРСР, 1956. – № 1. – 106 с.
13. Український фізичний журнал / відп. ред. В. Є. Лашкар'ов; Відділ фізико-математичних наук. – К. : Вид-во АН УРСР, 1956. – Т. 1, № 1. – 110 с.
14. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 695. – 383 арк.
15. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 696. – 378 арк.
16. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 698. – 324 арк.
17. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 697. – 368 арк.
18. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 741. – 425 арк.
19. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 742. – 191 арк.
20. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 748. – 231 арк.
21. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 750. – 369 арк.
22. Радянське право / гол. ред. В. Г. Зайчук ; Сектор держави і права АН УРСР, М-во юстиції УРСР, Прокуратура УРСР, Верховний суд УРСР. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – № 1. – 160 с.
23. Економіка Радянської України / гол. ред. А. М. Барановський ; Держплан РМ УРСР, Ін-т економіки АН УРСР. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – № 1. – 112 с.

24. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 749. – 318 арк.
25. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 751. – 338 арк.
26. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 874. – 304 арк.
27. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 876. – 299 арк.
28. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 938. – 456 арк.
29. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 744. – 308 арк.
30. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 871. – 440 арк.
31. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 940. – 296 арк.

References

1. Didemko, Yu. (2014). Akademichna naukova periodyka v systemi suchasnoi komunikatsii [Academic scientific periodicals in the modern communication system]. In *Nauka Ukrainy u svitovomu informatsiinomu prostori* [The Science of Ukraine in the global information space], Is. 10, pp. 11–18. Kyiv: Akadempriodyka. [In Ukrainian].
2. Onopriienko, V. (2009). Dopovidiam Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – 70 rokiv! [70 years of the speeches of the National Academy of Sciences of Ukraine!]. In *Visnyk NAN Ukrainy* [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine], No. 8, pp. 50–51. Kyiv. [In Ukrainian].
3. Shmeliiov, V. H. et al (Comps.). (1993). *Istoriia Akademii nauk Ukrainy. 1918–1923. Dokumenty i materialy* [The History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1918–1923. Documents and materials] (Sokhan, P. S., Ed.). Kyiv. [In Ukrainian].
4. Kuchmarenko, V. A. et al. (Comps.). (1998). *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1924–1928. Dokumenty i materialy* [The History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1924–1928. Documents and materials] (Onyshchenko, O. S., Ed.). Kyiv. [In Ukrainian].
5. Kuchmarenko, V. A. et al. (Comps.). (2003). *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1934–1937. Dokumenty i materialy* [The History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1934–1937. Documents and materials] (Onyshchenko, O. S., Ed.). Kyiv. [In Ukrainian].
6. Kuchmarenko, V. A. et al. (Comps.). (2003). *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1938–1941. Dokumenty i materialy* [The History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1938–1941. Documents and materials] (Onyshchenko, O. S., Ed.). Kyiv. [In Ukrainian].
7. Onyshchenko, O. S. (Ed.-in-Chief) et al. (2008). *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1946–1950. Chastyna 1. Dokumenty i materialy* [The History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1946–1950. Part 1. Documents and materials]. Kyiv. [In Ukrainian].
8. Onyshchenko, O. S. (Ed.-in-Chief) et al. (2008). *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1946–1950. Chastyna 2. Dodatky* [The History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1946–1950. Part 2. Applications]. Kyiv. [In Ukrainian].

9. Onyshchenko, O. S. (Ed.-in-Chief) et al. (2012). *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1951–1955. Chastyna 1. Dokumenty i materialy* [The History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1951–1955. Part 1. Documents and materials]. (2012). Kyiv. [In Ukrainian].
10. Onyshchenko, O. S. (Ed.-in-Chief) et al. (2012). *Istoriia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1951–1955. Chastyna 2. Dodatky* [The History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1946–1950. Part 2. Applications]. Kyiv. [In Ukrainian].
11. Fond 251, Inventory 1, Unit 694, Folio 143. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
12. Nesterenko, A. D. (Ed.). (1956). *Avtomatyka* [Automatics], No. 1. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk URSR. [In Ukrainian].
13. Lashkariov, V. Ye. (Ed.). (1956). *Ukrainskyi fizychnyi zhurnal* [Ukrainian Journal of Physics], 1(1), pp. 1–110. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk URSR. [In Ukrainian].
14. Fond 251, Inventory 1, Unit 695, Folios 114, 335. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
15. Fond 251, Inventory 1, Unit 696, Folio 358. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
16. Fond 251, Inventory 1, Unit 698, Folio 201. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
17. Fond 251, Inventory 1, Unit 697, Folio 28. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
18. Fond 251, Inventory 1, Unit 741, Folio 280. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
19. Fond 251, Inventory 1, Unit 742, Folio 150. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
20. Fond 251, Inventory 1, Unit 748, Folios 68–69. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
21. Fond 251, Inventory 1, Unit 750, Folios 112–115. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
22. Zaichuk, V. H. (Ed.-in-Chief). (1958). *Radianske pravo* [The Soviet law], No. 1. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk URSR. [In Ukrainian].
23. Baranovskyi, A. M. (Ed.-in-Chief). (1958). *Ekonomika Radianskoi Ukrainy* [The economy of Soviet Ukraine], No 1. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk URSR. [In Ukrainian].
24. Fond 251, Inventory 1, Unit 749, Folio 311. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
25. Fond 251, Inventory 1, Unit 751, Folio 7. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
26. Fond 251, Inventory 1, Unit 874, Folio 44. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
27. Fond 251, Inventory 1, Unit 876, Folio 13. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

28. Fond 251, Inventory 1, Unit 938, Folios 141, 455. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

29. Fond 251, Inventory 1, Unit 744, Folios 94–100. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

30. Fond 251, Inventory 1, Unit 871, Folios 319–321. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

31. Fond 251, Inventory 1, Unit 940, Folios 173–174. The archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

S. Starovoi

Scientific periodicals of the AS of Ukrainian SSR in the 1950s

During the 1950s the Academy of Sciences editions program faced substantial changes. On the background of the brisk development of the research in traditional and new scientific fields there was a quantity increase of the periodicals, especially journals. It was caused by the change in the dynamics of scientific research during this time period, appearance and development of new scientific fields and dynamic gain in the number of young scientists. The editions increase appeared in several directions: by organization of journals of institutions founded in the system of the Academy of Sciences with a view to develop new scientific fields (journals «Automatics» «Applied Mechanics»); by transformation of institutions' periodicals existing as scholarly works and transactions (journals «Soviet Literature Studies», «Ukrainian Historical Journal»); by continuation of editions previously published in academic institutions (journals «Ukrainian Physical Journal», «Popular Art and Ethnography»). New editions foundation and old editions transformation influenced several problems solution all at once. Ukrainian scientists' researches results were published immediately, which had a substantial influence on the acknowledgement of their priority in certain scientific fields. Increased circulation of published journals made a provision for a wide spreading of information on new scientific achievements among the researchers and practical production workers, which was of vital importance in the context of progressive growth of manufacturing in the country.

Key words: publishing industry, journal, history of science, NAS of Ukraine.

С. В. Старовойт

Научная периодика АН УССР в 1950-е годы

На протяжении 1950-х гг. в репертуаре изданий Академии наук происходят существенные изменения. На фоне активного развития исследований в традиционных и новых научных направлениях значительно возрастает количество периодических изданий. Это происходит за счёт учреждения журналов, недавно созданных институтов («Автоматика», «Прикладная механика»), преобразования таких изданий, как научные труды и записки («Советское литературоведение», «Украинский исторический журнал»); путём возобновления ранее публиковавшихся изданий («Украинский физический журнал», «Народное творчество и этнография»). Возникновение новых и трансформация старых изданий способствовали решению сразу нескольких проблем. Стали оперативно публиковаться результаты

исследований украинских учёных, что существенно влияло на признание их приоритета в определённых научных направлениях. Увеличение тиражей журналов обеспечивало более широкое распространение информации о новых научных достижениях в среде учёных-исследователей и производителей-практиков, что имело существенное значение в условиях постепенного наращивания производства в стране.

Ключевые слова: издательское дело, журнал, история науки, НАН Украины.